

Gruppearbeid under konferansen "Skog for vern" 2008 Oppsummering frå dei ulike gruppene

Gruppe 1:

Desse sat i gruppa: Are Hasle, Dagfinn Claudius, Erlend Gjelsvik, Frank Larsen, Kjell Andresen, Per Øystein Fagervik, Torjus Upstad.

Mandat: Deifnere behov. Kor stor bygningsmasse er det vi talar om. Det gjeld verna og verneverdig bygningsmasse, men også nyare bygg der det er interesse for å dra med seg røymsler som den eldre bygningsmassen representerer når det gjeld kvalitet og utsjånad. Kva har kjøparen å seia til prisen på tilpassa virke?

Oppsummering frå gruppa:

- Antallet bygninger i privat eie som inngår i tilstandskartleggingen er 2650. Inkluderer man fredete bygninger i offentlig eie, museumsbygninger og private verneverdige bygninger som mottar tilskudd fra SMIL, kulturminnefondet og andre, kan det være helt opp mot 10000 bygninger det her er snakk om skal opp på normalt vedlikeholds nivå innen år 2020. Omlag 1000 bygninger om året skal målsettinga nås. Det er for få restaureringshåndverkere og det er tungt og vanskelig å få tak i material til istandsettingen. Behovet for tilgang til rett virke er enormt stort, og tida er knapp.
- Materialer av kvalitetsvirke til restaureringsformål, bør kunne produseres kontinuerlig. Så som visse typer kledning, taktro, gulvbord, firkant, laftestokker og åser, av både gran og furu. Felles er at det er lengder, dimensjoner og kvalitet utover dagens standard, og at det skal naturtørkes. Her må behovet kartlegges nærmere, og det kan bygges opp fylkesvise materiallager. Spesialtilpasse sortimentene til regionene. Dette lageret vil også markedet ellers kunne benytte seg av da trelastutsalgene i dag ikke klarer å levere slike kvaliteter og dimensjoner.
- Spesialvirke må kunne tas ut når behovet melder seg, virke som må bearbeides rått, i noen tilfeller bearbeides en tid i forkant mens det ennå står på rot. Lengder, dimensjoner og kvalitet må defineres særskilt. Eksempelvis materialer til stavkirkene, og i de bygninger

det er krav om at det skal utføres prosessuelt. Håndverkerne må kunne ta del i virkesuttaket. Det å få anledning til å plukkhogge i skogteiger med rett virkeskvalitet blir veldig viktig. Andre trebaserte kulturminner har og behov for virke så som båter, brukonstruksjoner, kaianlegg med mer.

- Om vi tenker oss at det i gjennomsnitt til hver bygning går med 50m³ tømmer av rett kvalitet (her i ligger også at det går noe til spille og noe blir sortert vekk) vil behovet svare til et uttak på 50 000m³ tømmer om året. Over en 10 års periode 500 000m³, den reelle etterspørsel vil nok bli enda større fordi markedet ellers vil oppdage at kvalitet har mye lenger holdbarhet og at det er et miljøaspekt i det .
- Andre produkt fra skogen er never. Her er det også litt vanskelig å definere behovet. Tar vi for oss et tak med nevertekking som underlag for torv går det med omtrent 6 kg pr m² er taket om lag 100m² stort går det med 600kg. Man kan i god "taksog" regne med å få ut om lag 50kg never pr dekar. Sier vi at 1000 bygninger har behov for never går det med 600 tonn med never de neste 10 åra. Vedlikeholdsintervallen for never er noe varierende.
- Andre behov vil være eksempelvis rotknær, tyrived til tjæreproduksjon, takflis, kløyvd spon, kirkespon med mer. Andre treslag som osp og bjørk. Torv, husmose og leire .
- Andre utfordringer vil være opplæring og kvalitetssikring av alle de involverte leddene i produksjonskjeden.
- En søkebase for anskaffelse av kvalitetsvirke må etableres. Et nettsted hvor man kan bestille materialer til særskilte behov. Hvor man kan få en oversikt over hva som er tilgjengelig, og legge ut forespørsler. Alle leddene i produksjonskjeden må være representert i basen. Det bør kunne legges ut opplæringsprogram/kurstilbud og seminarer.

Gruppe 2:

Desse sat i gruppa: Arve Smestad, Bernt Håvard Øyen, Elisabeth Selås, Espen Stokke, Harald Nymoan, Jørgen Petter Neramo, Roy Åge Håpnes, Rune Horvli, Stene Berg, Tor Morten Solem, Tore Skånøy.

Mandat: Skog og næringspolitikk. Trengst det supplerende mål og verkemiddel i skogpolitikken for å sikre kvalitetsvirke til verna og verneverdige bygg på kort og lang sikt? Er de tenkjeleg å

kombinjere skogvern med skog til vern? Er det tenkjeleg med opsjonsordningar? Kva lyt seljaren ha som rotnetto for at det skal vera interessant å ta vare på skog til særlege føremål? Gruppa blir sett saman mellom anna av representantar frå skogeigarar, offentleg skogforvaltning og frå miljøvern.

Gruppa si oppsummering:

Målsetting for gruppearbeidet

Hvordan kan vi sammen bidra til godt nok tilpassa materialer til restaurering av freda og verneverdige bygninger med utgangspunkt i skogpolitikk, næringspolitikk og arealdisponering.

Hindringer

Gruppa forholdt seg først til mulige hindringer for å oppnå målsettingen.

- Kamp om store dimensjoner. Dette er kontroversielt i forhold til verneinteressene.
- Kan ikke forvente at skogeiere aksepterer å få redusert sitt produksjonsgrunnlag, for å produsere noe som kan tas ut om 200 år
- Tilgang på store dimensjoner er ikke en knapphet, den er sterkt økende på skogarealet.
- Bestillingene er for upresise- behovet har vært/ er for dårlig kommunisert. Emnekjøpere er usynlige i markedet
- Skogbruket må ikke fremstilles som en hindring
- For liten samhandling mellom politikkområdene: Skogpolitikk, miljøpolitikk, kulturarvpolitikk
- Vern er i dag for statisk- bør gjøres mer dynamisk
- Manglende samarbeidskultur, mangel på kompetanse og langsiktig tenkning
- For lite kontakt mellom skognæring og håndverkere
- Det blir fort veldig omfattende og krevende problemstillinger
- Opsjonsavtaler- en utfordring i forhold til eiendomsoverdragelser
- Uklare roller i forhold til ansvar: skogbruk- kulturminnemyndighet
- Skogeierne er ikke flink nok til å ta seg betalt og se at dette kan være butikk
- Mangel på regionale verdikjeder
- Mangel på forskning og bestillerkompetanse

Muligheter/ tiltak

Grappa gikk deretter over på å diskutere muligheter og hva som kan gjøre konkret og konklusjonen presenteres i det følgende

Hovedkonklusjon:

Grappa kunne ikke se at gjeldende skogpolitikk, næringspolitikk eller rammer for arealdisponering vil være til hinder for å tilføre godt nok tilpassa materialer til freda og verneverdige bygninger.

Vinkling og tiltak

- Frarår verneperspektivet. Dette må ikke løses ved tvang. "Skog for vern" er ikke godt når man tenker kommunikasjon overfor skogeiere.
- Områdevis tilnærming og langsiktige avtaler med skogeiere er en mulighet. Dette er heller ikke helt nytt for skogbruket.
- Kulturminnemyndigheten må definere sitt behov(enten man snakker om et akutt behov innen 2020 eller mer langsiktig). Når verneverdige bygninger blir taksert så må det utarbeides materallister. Grappa var litt overraska over at dette ikke er praksis.
- Utnytt der muligheter som ligger i differensiering av skogarealene. Noen areal vil drives intensivt, mens andre areal drives mer ekstensivt.
- Man må ikke framstille virkesproduksjon til fiber og energiformål som noe mindreverdige i forhold til emneproduksjon. Begge deler bør kunne ha sin naturlige plass i skogbruket.
- I forhold til vern må man fremme dynamisk tenkning, I forhold til bruk og vern er det behov for "skaprydding" i Miljøverndepartementet. Her bør kulturminneforvaltninga kunne være en god bidragsyter.(Kulturminnevern er god ressurspolitikk, miljøpolitikk).
- Vær aktiv på å bygge ut kontaktpunktene mellom skognæring og kulturminneforvaltning.

Gruppe 3: Driftsteknisk gruppe.

Desse sat i grappa: Erlend Snøfugl, Halvor Slåtten, Henning Olstad, Idar Sunnset, Leif Olav Åsløkk, Per Arne Hasselvold, Per Egil Rønning, Pål Rune Vik og Sveinung Kosberg.

Mandat: Korleis skal vi drive fram tilpassa virke for at kvaliteten skal bli best teken i vare på både i skogen og i produktet. Kor mykje meir kan vi legge i driftskostnader for å få skadefritt virke og skadefrie bestand som vert drivne ut over tid.

Gruppa si oppsummering:

Hovedkonklusjon på gruppearbeidet:

Alle ledd i kjeden må utdanne hverandre – møteplasser er viktig.

Her kan det kommuniseres med hverandre.

Seminaret her hvor vi drøfter materialbruk til restaurering er en start på slik kommunikasjon.

1 Manuell hogst – maskinhogst

(Hvor viktig er det for tømmeren/sagbruket å få tømmer som er manuelt hogget?)

Manuell hogst:

Håndverkere vil ha virke manuelt hogget pga bedre kvalitet – slipper matevalsespor og at basten i yta kommer bort. Når bastlaget kommer bort vil det lettere bli blått.

Høy driftsutgift og vanskeligere logistikk ved transport m.m.

Maskinhogst:

Prislisten regulerer kapping – mer utsatt for feil lengdekapping – for "fint" tømmer kommer til laft – piggvalser ødelegger bast/yte. Lav driftspris og lettere logistikk ved transport m.m

Generelt:

Kapplister for spesialhogst kan være vanskelig å forstå.

Utfordring når det gjelder merking, framkjøring og lunning av spesialsortimenter.

Lengder er lettere å kommunisere enn volum. (Hva som trengs til restaureringa!)

Skogbruksledere har viktig rolle med å oppdage kvalitetsvirke og formidle det.

Pris er avgjørende for å kunne skaffe rett virke.

Heldig at det finnes kompetansesenter – eks Husasnotra- Valsøyfjorden

2 Driftsformer – alternative driftsformer

(Hva kreves for å sikre framdrift som tar nødvendige hensyn?)

Manuell plukkhogst kan være vanskelig (trær henger seg fast i gjenstående!)

Utplukking av enkelttrær fordrer flerskiktet bestand.

Individuelle vurderinger fra felt til felt.

Skogere vil gjerne levere til spesialformål.

Gode bilvegløsninger er viktig for levering av virke.

I Sverige er det manuelle driftslag med hest. (Mulig i Norge?)

Viktig at det defineres på forhånd hva som hogges manuelt og hva som hogges med maskin.

Begrepet "Stuttrest tømmer" Et alternativ er å arbeide med emnet der virke er.
Gode instruksjoner er viktig.

Gruppe 4: Materialteknologisk gruppe.

Desse sat i gruppa: Anders Haslestad, Hans Marumrud, Jakob Trøan, Kristen Aamodt, Magnus Wammen, Olav Sve, Ståle Solem, Tor Haugen.

Mandat: Arbeide med å definere kva som ligg i omgrepet tilpassa kvalitet. Korleis skal vi definere sortiment. Korleis skal vi karakterisere interessante bestand? Skal vi ha parametrar til dømes som alder, dimensjon, lengd, stammeform, kvistdimensjon og kvistkarakter, kløyv, snu, mengd av ungdomsved, mengd av kjerneved, mengd av aldersved?

Gruppa si oppsummering:

Etter en del diskusjon frem og tilbake ble det enighet om at det er meningsløst å prøve å lage skriftlige definisjoner på et hvert spesialsortiment.

Den mest rasjonelle måten på å få tak i de mest spesielle sortimentene er at sluttbruker er med i skogen og plukker ut det enkelte treet. Furutrær med brysthøydiameter over 60 cm bør ikke hugges før de er solgt, fordi de er sjeldne og ofte også er en forutsetning som utgangspunkt for å fremstille spesielle sortimenter.

En forutsetning for enhver kommunikasjon om spesialsortimenter er at både bestiller og leverandør er trekyndige og snakker samme "språk". Det er viktig at den ansvarlige utøvende håndverkeren trekkes tidlig inn i planleggingsprosessen. Å fremskaffe enkelte emner kan i enkelte tilfeller ta flere år fra treet blir felt i skogen. En forutsetning for å få tak i det rette sortimentet, er at man setter av nok tid og er villig til å betale så god pris at de involverte aktørene har bedre betalt enn å produsere et vanlig standard sortiment.

Det burde være unødvendig å si det men det har vært en del eksempler på at det har blitt bestilt feil tresort. En del planleggere må åpenbart ha den oppfatningen at alt som er gammelt er i furu.

En måte til å beskrive et spesialsortiment kan være å henvise til en bestemt trelaststandard og i tillegg liste opp hvordan det spesielle sortimentet avviker fra standarden.

Skal man ha tak i spesielt tømmer så er det ofte like viktig å opplyse maksimal diameter som minimumsdiameter. Ønsket avsmaling i cm/m bør også opplyses i tillegg ønsker man ofte en spesiell diameter i

rotenden. Om man ønsker rotstokk, mellomstokk eller toppstokk bør opplyses i bestillingen

Skal man ha synlig vankant ønsker man ofte at virket skal kvistes og barkes manuelt.

At treet til restaureringen har hatt omtrent de samme vokseforholdene som treet i de gamle materialene kan ha stor betydning for det visuelle bildet av trestrukturen samt holdbarhet og styrke i hele konstruksjonen. Alder og kjernevedandel har ofte stor betydning holdbarheten furu. Mens det i gran har hvorvidt virket er vannlagret større betydning for holdbarheten. I gran har ofte årringbredden stor innvikning på egenvekten som igjen har stor betydning for styrke-egenskapene og holdbarheten.

Oversikt over noen av de viktigste parametrene i et spesialsortiment:

- Tresort
- Diameter maks, minimum, avsmaling på stokken
- Lengde
- Retthet på stokken, dvs maks langkrok/tverrkrok
- 1 stokk (rotstokk) eller en annen stokk i treet
- Årringbredde, kjerneved og alder
- Voksested for å få likheten i nye og gamle materialer
- Vridd vekst
- Tennar
- Manuelt kvistet
- Håndbarket

Det er et utall andre parametre som i enkelte tilfeller har stor betydning i et spesialsortiment. Tiden som var satt av til gruppearbeidet utelukket en bredere debatt i gruppen om alle parametre som har betydning til ulike treprodukter. Noen eksempler som ble nevnt er betydningen av å ikke ha tørrkvist i et tak tekket av bord, mens den samme tørrkvisten ikke merkbart vil redusere kvaliteten i et kledningsbord brukt på en vegg. I enkelte produkter vil ørlite tennar være til skade mens det i andre tilfeller knapt kan merkes.

Gruppe 5: Organisering

Desse sat i gruppa: Andreas Aavatsmark, Arnt Einar Bardal, Håvard Syse, Karl Prytz, Thor Åge Heiberg, Torgeir Moslet og Åge Blegen.

Mandat: Arbeide med modellar for organisering når det gjeld bestilling og levering av tilpassa vyrke til freda og verneverdige bygg og til spesielle bygg.

Gruppa si oppsummering:

Kundetilpassede tømmerleveranser:

Effektiv, nøyaktig og markedsstyrt tømmerproduksjon. Hogsten tilpasses hver enkelt kjøper av tømmer.

Kulturminnevernet utarbeider materialliste med kravspesifikasjon i samarbeide med håndverkere som skal utføre restaureringen. Lista må fremskaffes i oktober/november for å registreres og drives ut av skogen i løpet av vinteren.

Håndverkere (sluttbruker) er med i skogen og plukker ut trær sammen med skogeier og bygdesageier.

Bestiller og leverandør er trekyndige, snakker samme "språk" (kvalitetssikring av alle ledd i produksjonskjeden)

Realkompetanse er i stor grad muntlig og erfaringsbasert kunnskap. Denne kunnskapsoverføringen av håndverk har tradisjonelt praktisk pedagogisk overlevering fra mester til lærling - far til sønn - det gjelder også materialkunnskap. Det må også formaliseres det som kan nedtegnes.

Landsdekkende søkebase/ordrebestillingsbase over spesialvirke (dimensjoner, volum, med mer.)

God pris på spesialvirke skal gjøre at de involverte aktørene vil skaffe dette nødvendige trevirke.

Lokale sagbruk plukker ut og lagrer kvalitetsvirke (må inn databasen) (Markedsføre materiale)

Radiobølger: mulig å merke tømmerstokken så den kan følges fra stående skog til sluttbruker.

Gruppe 6: Opplæring

I gruppa sat: Bjørn Fjærli, Geir Håvar Ingdal, Gunnhild Sindre, Hans Magne Lunde, Jarl Styve, Ola Finstad, Ole Jonny Kalstad, Stig Nordrumshaugen og Trond Oalann.

Mandat: Drøfte behov for og organisering av opplæring. For å få fram tilpassa material trengst det ei organisering av opplæring i alle ledd, frå utval av vyrke til hogst, styring av tømmer til sag eller tømrrar, saging, stabling og tørking, sortering, tømring/snikkering, kjøpar, allmente, forvaltning og politikarar. Gruppa drøfter form, innhald og volum i ulike slags opplæring. Kven skal ta seg av dette?

Gruppa si oppsummering

Konkrete forslag:

- På sikt få bygningsvern inn i skuleverket på vidaregåande nivå tømrar, etter at elevane har vore ute i praksis.
- Oppbygging av ein kunnskapsbase der ein kan ha oversikt over personar med kompetanse på dei ulike felt i kvart fylke (vidareutvikling av Norsk Handverksregister). Vidare må ein nytte slike ressurspersonar med lang erfaring og brei kunnskap til opplæring/kurs.
- Næmingprosjektet: Vidareføre denne til ei fast, statleg ordning, ein godkjend opplæringsmodell der ein nyttar lokale ressurspersonar til opplæring. Vidare må ein nytte næmingane som ressurspersonar undervegs og etter endt utdanning.
- Halde fram med stipendiatordningar og styrking av desse (Norsk Handverksutvikling).
- Bransjen må vere i forkant og vere ein pådrivarar når det gjeld utforming av bransjenormer, kvalitetskrav og sertifisering.
- Tettare samarbeid mellom restaureringshandverkarar og dei små sagbruka, slik at sagbrukarane har nødvendig kunnskap om behova. Samarbeide slik at sagbrukarane kan spreie kunnskap til skogeigar og hoggar kva som trengst og korleis vyrket skal brukast.
- Skiping av bygningsvernsenter i kvart fylke. Eit senter der alle kan henvende seg for å få informasjon, anten det er personar frå kulturvernforvaltinga og kommunalt tilsette eller handverkarar, sagbrukarar og skogeigarar.
- Kome bort frå anbudsprinsippet når det gjeld freda bygg. Sjå slike bygg som ein ressurs og ei mogelegheit for å formidle kunnskap. Denne kunnskapsverdien er stor, og sterkt undervurdert.
- Nytte, og vidareføre, den kompetansen som skogeigarar sit på når det gjeld hogging i eigen skog (motorsag). Vidareføre Aktivt skogbruk-kursa. (Stell, vedlikehald og bruk av motorsag.)

- På kort sikt:

Koble opplæring til kvart enkelt freda bygg og til dei midlane som vert delte ut frå Riksantikvaren til fylka. Øyremærke nokre av desse midlane til opplæring, og nytte dei ressurspersonane som finst.